

Հրապարակի ամսոյն 8ին և 22ին
Ստորագրութեան փեռն է խել
լար աղասի խանս (թիւ 5)

Տարեկան գին 1անիկի շուրջ 100
Դասերէն բաժանորդ եղաները
խոսքայի ծախսը մեծաբաւ է :

ՈՒՍՈՒՄՆ ՀՆԳԵՏԱՄԱՆՈՐԵԱՅ

22 ՄԱՅԻՍ

Ա. ՏԱՐԻ 1861

Թիի 18

ԻՇԽԱՆԱԳԵՆՆ ՍԱՐԳՈՒՆԻՐՆ

ՈՒ

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

Մեր դիտաւորութիւնն աս յօդուածով
մեր լըգային իշխանութեան սկզբանն, անոր
ընութեանն ու ընդարձակութեանը, կերպին
կամ ձևին մէջ եղած փոփոխութիւններուն վը-
րայ պատմական տեղեկութիւն մը տալէ ետքը,
Սահմանադրութեան քաղաքական նշանակու-
թիւնն ու շնորհաժ իրաւունքը բացատրել է .
և ասոնք պիտի ընենք անոր համար որ մեր ժո-
ղովուրդը քիչ մ' աւելի յստակ ու որոշ դիտ-
նայ, թէ մենք իբր անհատ և իբր հասարա-
կութիւն կամ բարոյական մարմին՝ լըգին օ-
րէնսդիր և գործադիր մասին, կամ որ նոյն բանն
է՝ լըգհանուր ժողովներուն և Սարգութեան
վրայ ինչ ճանաչում և անոնց հետ ինչ վարմունք
ունենալու պարտական ենք :

Սահմանադրական կառավարութիւն մը՝
կառավարութեան խիստ բնական, վսեմ ու գե-
ղեցիկ ձև մի է, եթէ ժողովուրդն ու կառավա-
րող մասերն իրենց իրաւունքն ու պարտաւորու-
թիւնը, այսինքն՝ երկուքն ալ իրենց ձեռնհա-
սութեան բնական սահմանը պայծառ ու յայտ-
նի դիտնալով այնպէս վարուին, որ ընկերու-
թեան մարմինը յառաջագիտ շարժման մէջ
դնող թեւերն իրենց ներդաշնակութիւնը չկոր-
սնցնեն : Պէտք է դիտնալ թէ, ինչպէս ու-
րիշ առթիւ ըսած ենք, բանաւոր մարդու հա-
մար՝ ընկերական կամ քաղաքային կեանքի մէջ
իրաւանց ու պարտաւորութեան սկզբունքն՝ ըն-

կերութեան կամ քաղաքային կացութեան հիմն
է : Եթէ ընկերութիւն մը հարկաւ կառավա-
րող մարմին մը ունենալու է, կը հետեւի թէ՛
թէ՛ ընկերութիւնը և թէ՛ անիկա կառավարող
մարմինն իրենց հիմն եղող բանն, այն է՝ իրենց
փոխադարձ իրաւունքն ու պարտաւորութիւնն
աղէկ ճանչնալու են . ապա թէ ոչ ան երկուքին
մէջ եղած յարաբերութիւնն աւրուելով, ըն-
կերութիւնը դէպ 'ի կործանում կը քալէ : Բաղ-
մութիւն եղած տեղ մը կառավարող մարմին մը
կազմուելու հարկն այնպէս բնական է որ անի-
կա զրեթէ ինքնին կը գոյանայ . եթէ աղատ
թաթարիստանի ցեղերուն, Նսքիմոններու և
Փաթակոնիոյ վայրենի խումբերուն երթանք,
անոնց մէջ կառավարող մարմին մը կը գտնենք .
յեւուզակներու կամ հրոսակաց խումբերն ան-
դամ դիտաւորով կամ պետով մը կը կառավարու-
ին : Կառավարութեան մը կերպն ինչ որ ըլլայ,
միապետական կամ սահմանադրական և կամ
հասարակապետական, իշխանի ու իշխանաւորի,
կամ կառավարելու ու կառավարուելու սկզբուն-
քը միշտ միեւնոյն է : Սահմանադրութիւն բա-
ռին քաղաքական նշանակութիւնը քիչ մը ետքը
պիտի բացատրենք . հոս մինակ աս ըսենք թէ
Սահմանադրութիւնը՝ կառավարելու ու կառա-
վարուելու սկզբունքը, ան երկուքին մէջ եղած
սահմանը, չաւեր . և աս սահմանն է մէկուն
հրամայելն ու մէկալին հնազանդիլը : Եւ եր-
կու բաները միապետութեան մէջ ինչպէս որ
են, սահմանադրութեան տակ ալ այնպէս են :
Սահմանադրութեամբ ժողովուրդին ազգային
կամ հասարակաց ու առանձնական շահերուն ա-
յաջով երաշխաւորութիւններ կը տրուին, բայց
երբեք ժողովուրդը հնազանդութեան պարտա-

ւորութեանն չազատիր, ոչ ալ կառավարող մարմնոյն վրայ իշխելու անոր իրաւունքը կը տրուի: Այլ ասանկ չըլլայ, եթէ ժողովուրդը մը երբեք կարծէ թէ ինք իր կառավարութեանը կառավարիչն է, իշխանութիւնն անիշխանութեան հետ շփոթած կ'ըլլայ: Եւ կէտերը յետոյ աւելի աղէկ պիտի բացատրուին:

Մենք որչափ կ'ուրախանանք տեսնելով թէ ժողովուրդի մը իրաւունքը մեր Ազգին վարչութեան կողմէն բաւական ճանցողեցաւ, և անիկա, այն է վարչութիւնն, իր պարտաւորութիւնը դոհացուցիչ կերպով կատարելու ճամբուն մէջ է, նոյնչափ կը ցաւինք որ կառավարող մարմնոյ մը և անոր վարիչ մասին իրաւունքը ժողովուրդին կողմէն ճանցողած չէ և չարգուիր: Ժողովուրդը Ազգին կառավարող մարմնոյն նկատմամբ ունեցած պարտաւորութեանը մէջ մեծամեծ և աւերիչ սխալներ կ'ընէ: Անք դիտելով թէ ընթացքի աս անկանոնութիւնն ու սխալութիւններն անդիտութեան՝ թէ բարի կամաց պակասութեան յառաջ կու գան: Բայց մենք որ Հայազգին բարի բնաւորութեանը վրայ չենք դիտել ինչ պատճառով վրտահոլութիւն մ'ունենալով՝ բաները միշտ բարի մեկնելու հակամէտ ենք, մեր ժողովուրդին վերոյիշեալ վարմունքն՝ իշխանութեան սկզբանցը վրայ պայծառ տեսութիւն չունենալուն տալով, վերի կէտերն սկսինք բացատրել անանկ պարզ ու հասարակ ոճով որ ամենուն դիւրիմանալի ըլլայ: Մինակ կը խնդրենք, նա մանաւանդ կ'աղաչենք որ բացատրուած սկզբունքներուն զօրութեանն աղէկ թափանցելու համար անկեղծութեամբ և ուշի ուշով մտադրութիւն ըլլայ:

Մենքն յայտնի է թէ (Սոմանեան Տէրութեան հպատակեղող ժողովուրդոց մէջ՝ իրարմէ զատ կամ տարբեր, կամ ըստ ևս ըսենք իւրարմէ անսկիս կրօնք ունեցողներ Տէրութեանն իբրեւ մի մէկ զատ զատ հասարակութիւններ ճանցողած են, և ասոնց ամեն մէկուն սա արտօնութիւնը չորհուրած է որ անոնց կղերին կամ եկեղեցականներուն պիտաւորը՝ հոգեւոր կերպով իր հսկողութեանը տակ եղող բոլոր անհատներուն վրայ կրօնքին չորհած հոգեւոր իշխանութեանն զատ, մարմնաւոր իշխանութիւն մ'ալ ունենայ: Եւ իշխանութեամբ (Սոմանեան տէրութեան սկիզբէն հետէ՝ հասարակութիւններուն, որոնք ազգ ալ կ'ըստին, Պատրիարքները ժողովուրդին ու Վառապարութեան

մէջտեղը միջին զործադիր իշխանութիւն մը եղած են. օրինակի համար անոնք ժողովուրդին դատաւարակութեանը հոգ կը տանին, անոր մէջ սլատահած վէճերը կամ դատերը կրնան տեսնել, անոր յանցաւորները կը խրատեն կամ կ'ուղղեն, հասարակութեան վերաբերեալ ըստացուածներուն վերին տեսչութիւնն ու մատակարարութիւնն ունին, անոր համար Տէրութեան ըով պատասխանատու, քիչ շատ ալ պաշտպան են, և ուրիշ ասոնց նման արտօնութիւններ ունին: Ազգին կամ հասարակութեան մէջէն հարուստ և ազդեցութեան տէր մարդիկ Պատրիարքներուն աս իշխանութեանն ընդհանրապէս աւելի կամ նուազ հաղորդ և անոնց զործակից եղած են: Եւ արտօնութիւնն ու աս կերպն ունեցաւ նաև Հայոց ազգը: Մինչև նոր ատեններս Ազգին Պատրիարքութիւնն, ինչպէս ըսինք, հարուստ և ազդեցութեան տէր մարդոց զործակցութեամբն աս իշխանութիւնը բացարձակ կերպով կը վարէր. չկար Ազգին ընդհանրութեանը կողմէն դրուած անոնց ընթացքին կամ իշխանութեանը չափ դնող և անիկա կանոնաւորող օրէնք մը, որուն զօրութեամբ Պատրիարքներն ու վարչութեան և մատակարարութեան մէջ անոնց զործածած անձինքն իրենք զիրենք ան օրէնքը տուող հասարակութեան կամ անոր երեւցուցիչներուն պատասխանատու ճանչնային: Մինակ սա արտօնութիւնը կամ սովորութիւնը կար որ Ազգին մեծագոյն կամ մանաւանդ ազդեցութեամբ զօրաւորագոյն մասը միաբանելով Տէրութեանն Պատրիարքին փոփոխութիւնը կրնային սահանջել. ուստի և Պատրիարքները, թէպէտ իրենց չորհուրած իշխանութեան շրջանին մէջ բացարձակ իշխող բայց ցիւանս չէին: Վառապարութեան ընթացքին հետ կամաց կամաց Պատրիարքներուն ալ աս բացարձակ իշխողութիւնը չափաւորուեցաւ, այնպէս որ Տէրութիւնն ի պաշտօնէ ճանցաւ Պատրիարքներուն հետ մէկտեղ հասարակութիւնները կառավարող ժողովներ, որոնք տասուերիւ կամ աւելի անձինքներէ կը բաղկանային: Բայց տակաւին աս ժողովներն ալ հասարակութեան ընդհանրութեանը պատասխանատու չէին, և ոչ ալ հասարակութեան կողմէն անոնց վրայ դրուած օրէնք մը կամ կանոն մը կար: Ամբարիս է թէ Ազգային կառավարութեանց աս վիճակին մէջ անկարգութիւններ կ'ըլլային. և շատ բան լքեալ մնա-

Ընկ սահմանադրական կառավարութեան մը համառօտ դրութիւնը : Ըն մասերուն իւրաքանչիւր ձեռնհասութեան սահմանին մէջ կենալուն և անիկա չանցնելուն համար Սահմանադրութեան հիմնական օրէնքը կարելի եղած նախատեսութիւններն ըրած է . և թէպէտ ասով ղեկըծման կարելիութիւնը բոլորովին վերացած չէ , սակայն այնչափ ապահովութեամբ երաշխաւորուած է , որչափ մարդկային կամ դրական օրինաց մէջ ապահովութիւն ստանել բանաւոր է :

Ըզգային իշխանութեան դործիչներուն պաշտօններուն և անոնց սահմանին վրայ բիշ մը յառաջ տրուած տեղեկութենէն՝ ուշադրութեան արժանի սա կէտերը կը հետեւին :

1⁰ . Ըզգին օրինաւոր ընդհանրութիւնն իր երեսփոխաններն (օրէնսդիրներն) օրինօք ընտրելով՝ իր պաշտօնը գլուխ հանած կ'ըլլայ . այնպէս որ այնուհետեւ ոչ ազգային գործերուն տըրամադրութեանը մասին և ոչ եղածներուն վրայ անմիջական քննութեան ելելու իրաւունք , պատասխանատուութիւն և ձեռնհասութիւն ունի :

2⁰ . Ըրեսփոխանաց մարմինն իր տրամադրութիւններն ընելով և հրահանգութիւնը տալով՝ իր պաշտօնը կատարած կ'ըլլայ . այնպէս որ ժամանակին վարչութեան պատասխանատու մարմինէն համար պահանջելու իրաւունքէն զատ , գործադրութեան ընթացքին մէջ միջամտութիւն ընելու ոչ իրաւունք ունի և ոչ ձեռնհաս է , բայց եթէ երբոր օրէնքին նախատես եղած պարագաներուն տակ և ցուցուցած կերպով ընդհանուր ժողովը կազմուի :

3⁰ . Վարչութեան պատասխանատու մարմինն իր պատասխանատու ըլլալուն գիտակցութեամբ , և ընդհանուր հրահանգութեանն համեմատ բաներն ազատ ու բանաւոր կերպով ոչ թէ մեքենայէս , գործադրելու կարող է և իրաւունք ունի : Ինչպէս որ տեսչութեան մասը Վարչութենէն առած հրահանգութեանը համեմատ , և անոր համար տալու պարտաւորութեան տակ նոյնօրինակ ազատութեան իրաւունք ունի :

Ժողովուրդին մէջէն անհատներու , ժողովակներ կազմելով , ազգին անունովը կամ ազգանունով , իբր թէ ազգին օգտին նախանձայոյց ոգով կամ որպէս թէ օրէնքին և սահմանադրութեան վրէժխնդիր ըլլալով , վարչութեան գործողութեան ընթացքին մէջ անոր տրամա-

դրութեանցը քննիչ ու պարտաւիշ ըլլալն . անոր գործողութեան ելքը կանխելով , անկէ՝ ժողովակի մը կամքէ տարբեր և վերին կամքի մը արժէքը չունեցող պահանջումներ , վարչութեան վրայ և վարչութիւնը շփոթող նիւթական ու բարոյական յարձակումներ ընելն , ուրիշ բան չեն ցուցուններ , եթէ ոչ ընկերութեան սկզբանցը հակառակ , իշխանութեան սրբազան իրաւունքը թշնամանող , ազգային զգացումը վիրաւորող ապստամբական ոգի մը : Ընանկ ընթացք մը ոչ այնչափ արդիւնք է բանաւոր անվտանգութեան մը , որչափ անհաւատ յանգրնութեան մը , որով կը կարծուի թէ հալիւրաւոր և հազարաւոր անձինք , թէ և իրօք հարիւրաւոր և հազարաւոր ըլլան , օրէնսդիր կամ գործադիր իշխանութեանց գործերուն միջամտութիւն ընելու իրաւունք ունին :

Ըրդէն ըսինք և դարձեալ կ'ըսենք , աղէկ հասկըցուելու է թէ ժողովուրդը իր երեսփոխաններն ընտրելու արտօնութենէն զատ , ոչ թէ հազարաւոր , այլ եթէ բիւրաւոր , և եթէ հասարակութեան ընդհանրութիւնն ալ եղած ըլլայ , ոչ օրէնսդիր (երեսփոխան) և ոչ գործադիր (վարիչ) մարմիններուն սեպհական գործողութեանը խառնուելու արտօնութիւն ունի : Հասարակութեան ընդհանրութիւնը , եթէ օրինաւոր ընդհանրութիւն է , կրնայ Սահմանադրութեան հիմնական օրէնքին վրայ տրամադրութիւն ընել . անոր իրաւասութեան տակն ինկող բանը՝ հիմնական օրէնքն է . բայց քանի որ հիմնական օրէնքը կը կենայ , բազմութիւն մը , ընդհանրութիւնն անգամ , եթէ վերոյիշեալ գործերուն խառնուիլ պահանջէ , իւրեն բնաւ չվերաբերող գործի մը ձեռնեղէց եղած կ'ըլլայ . անանկ բան մ'ընելու կ'ելլէ առոր իրաւունք չունի , օրէնքը զանիկա ան բանին ձեռնհաս ըրած չէ : Իշխանութեան վրայ մարդկային մտքին փորձառական տեսութենէն դուրս , իրաւանց ու պարտաւորութեան դէմ ընելով , ընկերութեան հիմն եղող բանի մը դէմ գործած կ'ըլլայ , և հետեւութիւնն ուրիշ բան չըլլար , եթէ ոչ կանուխ կամ ուշ անիշխանութիւն և կամ գէթ ընտանեկան գծտութիւն օրոյ անմիջական արդիւնքն են՝ ընկերութեան քաղաքական և բարոյական գորութեանը տկարութիւնը և յառաջադիմութեան կենսալը :

Հոս երկու առարկութիւն կրնայ մէջ բերուիլ . մի՞ վարչութեանն ազգային օրոշման մը , կամ իրեն արուած հրահանգութեանը դէմ

ցեալ Խիտերէն Հնդամատեան մը տասներորդ դարուն . Լընմտեան Գոթաց օրինաց գիրք մը մետասաներորդ դարուն , և ուրիշ հետաքրքրական չքնադադիր ձեռագիրներ , ինչպէս Սեւարու Գոմանիէր կոչուած գործքը երկուստեայ ներորդ դարուն , և Գործք Լըսօքեյց մը ուսկեզիր՝ զոր Սիւրբոնի Թագուհի մը Օ. Լըբե-սանդրին ընծայ ըրած է , և ուրիշ ասոնց նման ձեռագիրներ : Պիոս Օ. փորագրութիւններու շքեղ հաւաքածոյ մը աս գրատան ընծայ ըրաւ . աս հաւաքման մէջ շատ հետաքրքրական սլափերներ կան , որոնց մէկ մասը դրնուած , ու մէկ մասը սլափի տրուած է : Գաղիոյ առջի հասարակապետութեան ամենը՝ Վաղիացիք Սատիկանէն 500 խիստ սլափական ձեռագիրներ , ու 5 կամ 6 հազար պատկերագիր (ֆաւլ) պահանջեցին , որոնք 1797 Յուլիոն Հռոմ եղող Վաղիացի գործակալներուն յանձնուեցան :

Սատիկանու գրատունն իրեք մաս կը բաժնուի . մէկը հասարակաց է , և ուղղորդ շաբաթը երկու օրոշեալ օրեր կրնայ երթալ . երկրորդը մաներու դժուարաւ հրաման կը տրուի . իսկ երրորդին մէջ շատ քիչ մարդիկ ընդունելութիւն գտնելու յարմարութիւն ունին : Բայց Հռոմի մէջ Սատիկանէն զատ ուրիշ մեծամեծ գրատուններ ալ կան . զոր օրինակ՝ Պարպերինի կոչուած գրատունն ուր 50,000 տղագրուած գիրք ու քանի մը հազար ալ ձեռագիր մատեաններ կը գտնուին . Գոլմնա գրատունը որ 400 հատոր խիստ նշանաւոր գիրք և հնգետասաներորդ դարէն բազմաթիւ փորագրութիւններ կը պարունակէ . Հռոմէական գործին գրատունն ուր անուանի Քիրքերին գրատունն ու Բեզէն կը պարունակուի :

Գրատուններ Խոալիոյ մէջ շատ են . ինչպէս Պոլսեա , Ֆիօրէնցա , Սիլան , Սանդուա , Իփզա , Սենեթիկ և ուրիշ տեղեր : Ֆիօրէնցայի Սենեթեան գրատունը Սիլայէլ Լինճէլոյէն գծագրուած ընդարձակ շինուածի մը մէջ է . և 90,000 տղագրուած գիրքերէ ու 3,000 ընտիր ձեռագիրներէ կը բաղկանայ : Լըսեմանի , Պիլիոնի և Պանտինի աս գրատան ձեռագիրներուն և հնգետասաներորդ դարուն տղագրուած գիրքերուն ցանկը տեղեկութեամբ հանգերձ հրատարակած են : Արսուի Թէ Սենեթիկ Սուրբ Սարկոսի գրատան մէջ Սարկոսի աւետարանին ձեռագիր օրինակը կայ , որն որ նոյն Լեւտարանին ձեռքովը գրուած է (') :

Արսուի և Թէ Յուլիոս Գ. Պապը Գրեմմայի մէջ 12,000 Եբրայերէն ձեռագիր բնաջինջ ընել տուաւ , իբր Թէ աս պատճառաւ որ անոնք Վրիտանիոյ Թեան Թէնամի եղող Ժողովուրդի մը լեզուով գրուած էին : Այլաւ , Եբրայի , Գրատունները , էլ . 23 :

Սպանիոյ գրադիտութիւնը խիստ չափաւոր է , և աս ազգը պատուական ըսուելու արժանի քիչ գրատուններ կրնայ ցուցնել որոնք անոր պարծանք եղած ըլլան : Բայց և այնպէս Լըսուրիայի գրատունը 130,000 հատոր գիրքեր կը պարունակէ , որոնց 4,300 հատորը ձեռագիր է , և Կրսուի Թէ աս գրատան ամենէն պատուական մասն է : Սարգոգոյի կայսեր վերաբերեալ բերդ մը առնուելով , մէջը 4,000 արաբերէն ձեռագիր գտնուեցաւ , որոնք ծախուելու համար Փարիզ ղրկուելով , երբոր գին չը տրուեցաւ , Փիլիպպոս Բ.ին հրամանովը Սպանիա բերուեցան , ու մէջէն 3,000 հատոր ամենէն ընտիրներն զատուելով պահուեցան : Եւ գրատան մեծագոյն մասը 1671ին հրկէզ եղաւ , ուր արաբերէն ձեռագիրներուն մէկ բաւական մասն հրոյ ճարակ եղած է : Վաղիի անունով գիտուն եկեղեցական մը , 1760ին ու 1770ին , Լըսուրիայի Լըսեթ—Սպանիան Ժառանգարան , անունով ցանկ մը հրատարակեց , ուր կրակէն ազատած 1,803 ձեռագիրէն զատ , յետոյ աւելցածներն ալ յիշելով , ընդ ամենը 1,831 արաբացի ձեռագիր մատեաններու յիշատակութիւնը կ'ընէ : Եւ արաբացի խիստ հետաքրքրական ձեռագիրներէն զատ , կան նա և ուրիշներ այլեայլ լեզուով . օրինակի համար՝ չորս աւետարանիչներն ոսկեգիր , 160 տերեւ , որ 700 կամ 800 տարուան հնութիւն ունենալ կը կարծուին . Ս. () Գոստինոսի Տանկանց Կրտսեան վրայ ձառ. մը , բուն անոր ձեռքովը գրուած կըսուի (°) . Ս. Թեթեզայի բնագիրը , և մազաղթեայ մատեան մը որ Ս. Բարսղին ձեռագիրները յոյն բնագրով կը պարունակէ : Լըբուրիայի գրատունը Սարդոս Ե. հիմնեց : Սպանիոյ մէջ , վանքերու գրատուններէն զատ , ուրիշ երեք հասարակաց գրատուն կայ , առաջին՝ Թագաւորական գրատունը , երկրորդ՝ Ս. Խիզրոյի գրատունը , և Սեթինա Սիտինա դուքսին գրատունը : Գրատան վերակացունելուն խօսքին նայելով Թագաւորական գրատունը 200,000 հատոր գիրքէ կը բաղկանայ , բայց գրատան շէնքին ընդարձակութեանը նայելով՝ աս Թիւր չափազանց կ'երևի : Սպա-

կրթութեամբը զո՛հ ըլլալու չենք. քերականութիւնն ու բառագիտութիւնն արտաքին ունեւորին՝ զօրութիւններ ունին. անոնց ներքին զօրութիւնն է զոր լեզուին կենդանի գործածութեանը, ոգւոյն ու փիլիսոփայութեանը մէջ ունեւորու ենք։ Հեղինակի մը պարբերութիւններն ու եջերը մի զմիոյ կնի բնակելով ու բաղդատելով է, որ բառերուն ուժին ու նշանակութեանը, լեզուին կարողութեանն ու գեղեցկութեանը կրնանք խելամուտ ըլլալ։ Ինչպէս որ բնական ուսմանց մէջ, հոս ալ մտքին այլեայլ կարողութիւնները նորէն նորէն կը կրթութուն։ Սեր հոս սորվելու բաներն ասոնք են. Բարադրութիւն, Բարադրութեան հանգիստութիւն (անալոժի), Տարադրութեանց պահպանութիւն, Բարադրութեան և շեւերու գործածութիւն։ Սեր ջապէս լեզուի գիտութեան մէջ ալ գիտութեան նոր ասպարէզի մը մէջ կը մտնենք, և քանի յաւաք երթանք՝ նոր նոր գաղափարներ կը ստանանք։

2. Բարադրութիւն։ Բարադրութիւնը կամ գրութիւնը լեզուի մը գիտութիւնը ստանալու խիստ յարմար կրթութիւններուն մէկն է։ Բրդարեւ մինչև որ գրչի կիրառութեան և խորհուրդ բացատրելու մէջ փորձ և վարժ չըլլանք, մեզի լեզուի կատարեալ գիտութեանը հասնելու անհնար է։ Բայց գրչի կիրառութեան և խորհուրդ բացատրելու մէջ փորձ ըլլալը ըսելով ի՞նչ կը հասկըցուի։ Բը բառերով մատենագրելու վարժութիւն, խորհուրդ կամ մտքին յղացումը պէտք եղած կերպով բացատրելու գիւրութիւնը կը հասկընանք։ Բանի որ մէկն ան վարժութիւնն ու գիւրութիւնը չունի որով նիւթ մը իր յատուկ ոճովն ու լեզուին բնական ասացումովը միօրինակ կը բացատրուի, լեզուն կատարեալ գիտող չկրնար ըսուիլ, Տղոց դպրոցներու մէջ շարադրելէն կատարելութիւն չորհանջուիր. ասոր նպատակն անոնք ան վարժութիւնն ու գիւրութիւնը ստանալու մէջ նախապատրաստել է։ Բը նախապատրաստութեան արդիւնաւոր կամ վախճանին հասցնող ըլլալու համար, գիտելու կէտերն են՝ գաղափարի յարաբերութիւն, ասացումի (Քրադ) ուղղութիւնն ու գրածի յարաբերութիւն։ Վաղու վարի յատուկութեան համար կը պահանջուի որ տղաք բառերու յատուկ իմաստներուն կամ առումներուն ճիշդ և որոշ գիտութիւնն ստանան։ Բացումածի ուղղութիւնն՝ ընդհանուր և մասնաւոր քերականութեան օրէնքներուն

տեղեկութեանը կարօտ է։ Իսկ զրուածքի յարմարութեան համար հարկ է որ տղաք ոճ (Մէթլ) ըրուած բանին ինչ ըլլալն աղէկ գիտնան։

Կնիկ մարդիկ ընդհանրապէս, իրենց վիճակին պատճառաւ, մատենագրական ասպարէզին մէջ մտնելու պատեհութիւնը կամ յարմարութիւնը չունին։ Բայց և այնպէս կայ ճիւղ մը որուն մէջ անոնք կրթութեան, նա մասնաւոր գերադանց ըլլալու կարող և յարմար են, այն է՝ նամակագրութիւնը։ Սեր կնիկ մարդիկ այնպէս ըլլալու են, որ ընտանեկան թղթակցութեան մեծ մասն անոնց վրայ իյնայ։ Իգական սեռին նամակագրութեան մէջ վարժ ըլլալուն օգտակարութիւնը մեծ է. բայց նամակագրութեան կարեւորութիւնը մինակ աս չէ։ Բնտանիքներու թղթակցութիւնը ժամանակին պատմութեանը խիստ մեծ մասը կը պարունակէ։ Պատմութեան նիւթ առնելու համար՝ պատմագիրներուն դիմած աղբիւրներուն մէկն ալ նամակներն են։ Նամակագրութիւնը նաև ընկերութեան մէջ հաղորդակցութեան ամենէն զուարճալի և բազմազանագէտ նախներուն մէկն է։ Նամակագրութիւնը, մասնաւոր ընտանեկանը, Եւրոպայի կրթեալ ազգերու մէջ որ ըստօրէ կարեւորութիւն ստանալու վրայ է, ուր՝ ետ մնացած ազգերու մէջ ամենէն աւելի անփոյթ և անսկիւթ թողուած է։ Որչափ ընտանիքներ կան մեր ազգին մէջ, որոց անդամներուն մէջ՝ ի գիտուածի հարկաւորութեան՝ նամակ մը գրելու կարող մէկը չգտնուիր։

Նամակագրութեան մէջ ոչ միայն գրողին մտքին համար կրթութեան պատուական առիթ կայ, այլև բարեկամութեանց սերտ և յարատև մնալուն միակ միջոցն հոն է։ Վան շատեր, մասնաւոր կնիկ մարդոց մէջ, որ նամակ գրելու յօժար չեն, քանզի կը խորհին թէ թուղթի վրայ աղէկ պիտի չերին։

(Շարունակելի.)

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՏՊԱՐԱՆԻ ՏՆՕՐԷՆ
Ս. ՃԷՎԱԶԻՐՃԵԱՆ